

і выразна выказваць свае думкі ў пісьмовай форме. Такія моўныя спаборніцтвы актывізуюць і паглыбляюць працэс навучання роднай мове, абуджаюць цікавасць вучняў да заканамернасцей моўнай сістэмы, даюць магчымасць пераканацца ў багацці і непаўторнасці слоўнікавага складу нашай мовы.

УДК 37.091.2:37.016:811.161.3:821.161.3-95

А. М. Палуян, Т. М. Пятроўская

г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

ПАДРыхтоўка да Алімпіяды: водгук на мастацкі твор

Нельга не пагадзіцца з тым, што водгук на мастацкі твор належыць да найбольш складаных і адказных конкурсаў алімпіяды па беларускай мове і літаратуры. Ён з'яўляецца відам працы творчага характару, які набліжаецца па сваіх канонах да сачынення-разважання, эсэ, рэцэнзіі. Для яго напісання няма абавязковых схем, гатовых шаблонаў, і гэта стварае для канкурсантаў пэўныя цяжкасці. Часта назіраеш, што ўдзельнікі алімпіяды паспяхова справіліся з няпростымі заданнямі комплекснай работы па мове і літаратуры, але аказаліся бездапаможнымі пры напісанні пісьмовага водгуку на мастацкі твор. Чаму так адбываецца? На жаль, некаторыя вучні не могуць правільна вызначыць тэму, праблемы і ідэю твора. Па-першае, таму, што зусім не разумеюць яго змест, па-другое, што знаходзяць галоўнае ў другарадным. Паколькі вучні не ўспрымаюць літаратурны твор як цэласную мастацкую сістэму, аналіз верша “накіроўваецца не ў той бок”. У такім выпадку работа не можа быць ацэнена высокай колькасцю балаў, нават калі напісана без памылак. Таму ў працэсе падрыхтоўкі да алімпіяды неабходна папярэджваць павярхоўнае стаўленне вучняў да аналізу твораў мастацкай літаратуры, катэгарычнасць уласных суджэнняў, надуманых, неапраўданых, часам зусім далёкіх ад мастацкай канцэпцыі аўтара. Як скіраваць школьніка на грунтоўны лінгвастылістычны і літаратуразнаўчы аналіз мастацкага тэксту?

Водгук прадугледжвае самастойнае выказванне, заснаванае на эмацыянальных перажываннях ад прачытанага, апісанне пачуццяў і настрою, выкліканых у працэсе прачытання твора. Трэба ўлічыць, што гэты від працы мае наступныя структурныя элементы:

- 1) асноўную думку (тэзіс), якую трэба даказаць;
- 2) доказ думкі (аргументы, прыклады);
- 3) вывад.

Ад вучняў патрабуецца ўменне выяўляць асноўную тэматыку і праблематыку твора, уменне бачыць аўтарскую пазіцыю, уменне абгрунтаваць прачытанае, уменне вызначаць ролю сюжэта, кампазіцыі, вобразных сродкаў. Улічваецца моўнае і кампазіцыйнае афармленне водгуку, пісьменнасць, творчы характар работы. У водгуку адлюстроўваюцца асабістыя ўражанні ад твора, таму ён пішацца ад першай асобы, вызначаецца эмацыйнасцю выкладу, вобразнасцю, пэўнай доляй суб'ектыўнасці ў аналізе зместу. Уступная частка павінна зацікавіць чытача з першых радкоў, яна змяшчае асноўную думку, якую неабходна даказаць. Доказнасць думкі вучня ў галоўнай частцы залежыць ад яго агульнага развіцця, навуковага кругагляду, сталасці мыслення. Вывад надае водгуку завершаны выгляд, таму павінен быць запамінальным, сціслым, дакладным. У цэласным успрыманні твора ён вылучае эмацыянальную, змястоўную і фармальную часткі.

Удзельнікі алімпіяды ў сваёй працы павінны асэнсаваць асобу аўтара, вызначыць тэму, ідэю, праблемнае поле твора, аўтарскую пазіцыю. Аўтар водгуку вызначае жанравую прыналежнасць прапанаванага тэксту, характарызуе яго сюжэтно-кампазіцыйныя асаблівасці, выяўляе сродкі мастацкай выразнасці на фанетычным, лексічным, лексіка-семантычным, сінтаксічным узроўнях.

Трэба пазбягаць штучных завучаных уставак, неабходна сачыць за стылістычнай правільнасцю тэксту, абавязкова ўказваць мэту выкарыстання таго ці іншага тропу, пазбягаць лішняй навуковай тэрміналогіі і пераўтварэння водгуку ў лінгвістычны аналіз тэксту з пералікам усіх наяўных сродкаў выразнасці, а таксама варта памятаць пра належнае афармленне цытат.

На трэцім туры Рэспубліканскай алімпіяды 2025 года па беларускай мове і беларускай літаратуры адзінаццікласнікам быў прапанаваны для водгуку верш Петруся Броўкі «Жыццё – карабель».

Верш «Жыццё – карабель» адносіцца да філасофскай лірыкі. У ім расказваецца пра тое, што трэба з годнасцю і адказнасцю прымаць усе перашкоды жыцця, падтрымліваць тых, хто побач, і цаніць іх узаемную падтрымку.

Удзельнікі спаборніцтва даволі ўдала вызначалі тэму (чалавечы лёс) і ідэю верша (у жыцці чалавека сустракаецца шмат перашкод, трэба праходзіць іх з годнасцю і адказнасцю за свае ўчынкі), а таксама вобразна-выяўленчыя сродкі і іх функцыю ў творы. Таксама амаль усе правільна назвалі вершаваны памер (ямб з пірыхіем) і характар рыфмы (перакрыжаваная), звярнулі ўвагу на кампазіцыйную будову верша і далі інтэрпрытацыю яе асаблівасцей (верш можна падзяліць на дзве часткі; першая – пра перашкоды на жыццёвым шляху; другая – пра адказнасць за свае ўчынкі).

Хочацца адзначыць, што арфаграфічная і пунктуацыйная пісьменнасць алімпіяднікаў была на надзвычай высокім узроўні. Назіраліся толькі нешматлікія моўныя недакладнасці і граматычныя памылкі, часцей за ўсё ў канчатках назоўнікаў і дзеясловаў.

Удзельнікі алімпіяды часта ў работах дэманстравалі свой чытацкі вопыт, прыводзілі прыклады іншых твораў падобнай тэматыкі.

Аднак былі выпадкі, калі можна было адзначыць злоўжыванне цытатамі, якія, хаця былі прыведзены трапна, часам абцяжарвалі выказванне, падмянялі ўласныя інтэрпрэтацыі выкарыстання тых ці іншых сродкаў у вершы.

Самай распаўсюджанай памылкай было парушэнне логікі інтэрпрэтацыі стылістычных сродкаў. Так, удзельнікі часта перабольшвалі ролю гукапісу, сінтаксічнай будовы верша, таксама вельмі суб'ектыўна тлумачылі выбар аўтарам пэўнай рыфмы.

Усе работы хаця і даволі шмагранна адлюстроўвалі стылістычна-моўныя асаблівасці верша, аднак мелі традыцыйны характар і стандартную форму, эфектыўную для дасягнення пастаўленых камунікатыўных задач.

Сярод найбольш распаўсюджаных можна назваць наступныя памылкі:

1) няправільнае афармленне цытат: вершаваныя цытаты і эпітэты бралі ў двукоссе; калі словы аўтара афармлялі як пабочныя, то ставілі пасля іх двукроп'е;

2) ужыванне *е* замест *ё*, што ў беларускай мове з'яўляецца арфаграфічнай памылкай;

3) няправільная пастаноўка знакаў прыпынку ў складаназлучаных і складаназалежных сказах.

У цэлым работы канкурсантаў дэманстравалі іх дасведчанасць у напісанні водгукаў і здольнасць у выказванні ўласных думак. Празрыстаць ідэйнай задумы верша дазваляла даволі лёгка вызначыць праблематыку і ідэю верша, аднак пры гэтым ускладняла выражэнне арыгінальных думак, большасць работ трансліравалі падобныя адзін да аднаго інтэрпрытацыі. Пажадана, каб удзельнікі больш паразважалі над актуальнасцю верша ў сучасных рэаліях: менавіта гэта магло паўплываць на арыгінальнасць інтэрпрытацыі верша, бо нават ў крытэрыях ацэнкі конкурсу за дадзенае ўменне залічваецца максімальны бал. Таксама ўдзельнікі рэдка вызначалі сувязь біяграфіі пісьменніка са зместам твора, таму пры падрыхтоўцы канкурсантаў трэба больш увагі ўдзяляць біяграфіі класікаў беларускай літаратуры.